

Agustí Duran i Sanpere i l'Arxiu Històric de Cervera

Dolors Montagut Balcells

Arxiu Històric Comarcal de Cervera

Amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la mort d'Agustí Duran i Sanpere (1887 – 1975), pretenem en aquest treball redescobrir i donar a conèixer el seu paper com a creador i impulsor d'institucions culturals ceriverines, concretament de l'Arxiu Històric de Cervera del qual mai es va desvincular tot i els càrrecs i les majors responsabilitats que anà assumint en el decurs d'una llarga i fecunda trajectòria professional.

El seu arxiu personal, que es conservava a la casa on va néixer, es troba dipositat a l'Arxiu Històric Comarcal des de l'any 1998, per decisió de la seva filla Eulàlia Duran i acord del patronat Duran i Sanpere. Entre la documentació del fons destaca la secció de correspondència personal–professional rebuda i emesa. Així, ens hem servit de les cartes que es van escriure Agustí Duran i Frederic Gómez–amic, col.laborador i arxiver-conservador de l'Arxiu Històric i el Museu de Cervera– per resseguir la història i les vicissituds de l'Arxiu.

Els inicis

Agustí Duran i Sanpere s'inicià en la lectura i la transcripció dels documents antics al costat de mossèn Ramon Pinós,¹ que li contagià el seu entusiasme per la història i els arxius, en la seva etapa d'estudiant a Barcelona tot aprofitant les vacances i les estades a Cervera, la seva ciutat natal. En el pacient treball de

1. Ramon Pinós i Vilalta (Cervera, 1853 – 1913). Sacerdot. Reuní la documentació municipal, l'arxiu parroquial i els documents que romanien a l'església de Sant Agustí evitant-ne la pèrdua. La seva tasca facilità l'accés i l'estudi als historiadors i erudits coetanis.

classificació a l'Arxiu Municipal, des de l'any 1909, de mossèn Pinós i Agustí Duran, mestre i alumne, és on s'ha de situar l'origen de l'Arxiu Històric de Cervera.²

Doctorat en Dret i llicenciat en Filosofia i Lletres, Agustí Duran compaginava l'activitat professional d'arqueòleg a l'Institut d'Estudis Catalans amb l'estudi i l'organització de l'arxiu cerverí. L'agost de 1913, Frederic Gómez, un barber amic de la família Duran, havia començat a col·laborar amb l'arxiu perquè mossèn Ramon Pinós es trobava malalt. El mes de setembre moria el sacerdot i Frederic Gómez Gabernet (1883 – 1963) n'agafava el “relleu” repartint el temps entre la barberia i l'endrega dels vells papers; sota el mestratge i la direcció d'Agustí Duran i Sanpere anava aprenent a llegir els polsegosos llibres i pergamins. S'iniciava, així, una estreta relació personal i professional, reflectida en la correspondència,³ que havia de perdurar molts anys.

L'any 1914 Agustí Duran rebia el Primer Premi d'Ordenació d'Arxius,⁴ atorgat per l'Institut d'Estudis Catalans, en reconeixement a la gran tasca realitzada en la recuperació i reorganització del malmès Arxiu, compensant els neguits passats per evitar les sostraccions de documents, la preocupació per reintegrar aquells que eren a mans privades i la troballa d'alguns pergamins en els llocs més inversemblants.⁵

L'Ajuntament de Cervera també reconegué la feina feta i la necessitat de conservació del patrimoni nomenant per unanimitat, l'agost de 1915, Agustí Duran i Sanpere conservador del patrimoni històric i artístic i Frederic Gómez

2. “Mossèn Ramon Pinós, cap a les seves velleses, s'havia convertit en un apassionat de la Història. Com fos que l'Arxiu Municipal que ell estudiava estava instal·lat en un indret inhòspit de la casa de la Ciutat, ell s'enduia els llibres a casa, i allà, a l'escalforeta de la *camilla*, els anava copiant o resumint. Un cert dia, un regidor d'un partit extremista delatà en plena sessió el sacerdot com un vulgar furtador de documents i demanà que li fossin aplicades les sancions legals. Mossèn Ramon Pinós, que hauria pogut rebatre l'acusació amb la vigoria dialèctica que posseïa, preferí callar. Vaig ésser jo, el seu ajudant i aprenent, que no em vaig saber sotmetre, i vaig emprendre la defensa pública i l'elogi del sacerdot historiador que intentava salvar el tresor documental d'aquell Arxiu abandonat de tothom i especialment dels regidors que en tenien, a fi de comptes, la responsabilitat. El resultat d'aquesta campanya fou el nomenament d'Arxivers municipals a favor de mossèn Ramon Pinós i meu, amb caràcter, això sí, totalment honorari”. DURAN I SANPERE, *Tornant-hi a pensar*, Barcelona, Editorial Selecta, 1961, pàg. 192 – 193.

3. Arxiu Comarcal de Cervera: Fons Agustí Duran i Sanpere, *Correspondència Personal – professional*. És la correspondència emesa per Agustí Duran i Frederic Gómez. En les transcripcions de les cartes hem mantingut l'ortografia original.

4. Va rebre'n comunicació escrita d'Antoni Rubió i Lluch, president de la Secció Històrico–arqueològica. L'import del premi era de 500 pessetes que Agustí Duran esmerçà en la millora de l'Arxiu.

5. DURAN I SANPERE, Op. Cit., pàg. 28 – 31.

Gabernet conservador suplent i arxiver municipal, amb l'objectiu de catalogar monuments, objectes i documents.⁶ Passats uns dies, Agustí Duran i Frederic Gómez presentaren a l'Ajuntament (acta de la sessió del 4 de setembre) una memòria sobre la conservació del patrimoni històric i artístic de la ciutat fent un repàs de la seva història a través dels monuments més representatius, tot concretant la seva tasca en la formació a l'Arxiu Municipal d'un catàleg gràfic i documental de l'esmentat patrimoni. Documents i patrimoni arquitectònic i artístic com un conjunt inseparable per al coneixement del passat històric. Agustí Duran, a Barcelona, compra i rep llibres per a la biblioteca auxiliar⁷ de l'Arxiu cerverí i visita arxius i museus. Mentrestant, Frederic Gómez anava a l'arxiu de l'església i antic convent de Sant Agustí on hi havia l'antiga documentació notarial, de l'Hospital, gremial, etc., anotant el dia a dia de la feina.⁸

El 1917, Agustí Duran i Sanpere, comptant ja amb experiència arxivística, concursà i obtingué la plaça a la direcció de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Casa de l'Ardiaca). El nou treball i el càrrec limitaren les estades a la seva ciutat, però refermaren el seu paper de promotor d'institucions culturals, dedicant-se a la recuperació, protecció i difusió a la societat del patrimoni de Cervera amb l'engrandiment de l'Arxiu i la formació del Museu, animant a Frederic Gómez, que treballaria sempre a les seves ordres, i a qui escrivia les següents ratlles: "(...) Hem de treballar ferm i noblement i ara més que mai perquè per tot arreu vindran grans exemples. S'inicia un moviment molt fort a Catalunya en pes i hem de fer que Cervera no quedi a la qua".⁹

La casa Duran acull l'Arxiu Històric en creixement

Les obres que es feien a la casa municipal, el 1917, van ocasionar un gran desgavell a l'Arxiu. El mes de gener Frederic Gómez escriu a Duran i Sanpere: "Altrament voldria que vegessis el gran aldarull de la casa del Comú, are si que pot ben dir-se sgolfa municipal; per la meva part he tingut cuidado en traslladar

6. Arxiu Comarcal de Cervera: Fons Municipal de Cervera, *Llibre d'Actes*, 1915 – 1916, fol. 52 v.

7. Eina de treball dels estudiosos de l'Arxiu i un incipient inici de biblioteca pública a Cervera i embrió de la Biblioteca Popular que s'inauguraria l'any 1934.

8. Mossèn Crispí Borràs (Cervera 1838 – 1902), arxiver de la Comunitat de Preveres de Santa Maria de Cervera, havia aplegat els protocols notarials més antics en una dependència del claustre de l'església de Sant Agustí.

9. Arxiu Comarcal de Cervera: Fons Agustí Duran i Sanpere, *Correspondència Personal – professional*, Barcelona, 1917, juliol, 27.

els armaris a la sala gran i col·locarhi els llibres amb el mateix ordre i estat en que's trobaven avans (...)"¹⁰

Arriba l'estiu i el problema segueix: "(...) si'l vegesis com està riuries, es a dir ploraries alló es un abarrotament de papers i un escampall de caixes i armaris. Amb motiu d'una Real Ordre, han posat l'arxiu notarial, ahont avans era Depositaria, i com que'l trasllat s'ha tingut de fer ràpidament, tot el paperam i trastos qu'estaven depositats allí are estan escampats en pileres al futur arxiu nostre. Fins are no he fet res al arxiu, no per falta de voluntat sino per á que era molt dificil treballarhi. Els manobres estan acabant d'empotrar els armaris (...)"¹¹

La instal·lació precària de l'Arxiu continuava a inicis de 1918 sense resoldre's, amb goteres i les parets per emblanquinar, fent més difícil el treball d'ordenació fins al punt que Frederic Gómez temia per la seva integritat: "Estem voltats de perills; si no tingués tancat l'Arxiu desapareixerien tots els papers, també per a encendre la estufa, que continuament m'en estant demanant i jo els hi nego".¹²

A aquestes circumstàncies s'hi afegí la indignació d'Agustí Duran, assabentat de la destrucció del retaule de l'església de Sant Joan, per l'escassa sensibilitat de l'Ajuntament envers el patrimoni artístic i l'arxiu municipal. Tot plegat motivà la presentació al consistori municipal d'una memòria i un pla de constitució de l'Arxiu Històric, oferint per un període de cinc anys, desinteressadament, els baixos de la casa Duran i Sanpere,¹³ adequant-los per Arxiu Històric, amb la biblioteca auxiliar i el Museu.

L'acta del ple municipal del 20 d'abril de 1918¹⁴ recull la proposta de Duran de cercar un nou emplaçament adduint la creixença de l'Arxiu al reunir la documentació històrica d'altres institucions cerverines i, en conseqüència, una manca d'espai.

La memòria¹⁵ era la constitució, pròpiament dita, reglamentada, de l'Arxiu

10. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència Personal – professional*, Cervera, 1917, gener, 10.

11. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència ...*, Cervera, 1917, juliol, 7.

12. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència ...*, Cervera, 1918, gener, 29.

13. Casa natal d'Agustí Duran al carrer Major, número 115, on actualment hi ha el Museu Comarcal de Cervera. Duran i Sanpere oferí la planta baixa de la casa on anys enrere el seu pare havia exercit de Registrator de la Propietat.

14. ACC: Fons Municipal de Cervera, *Llibre d'Actes*, 1917 – 1918, fol. 56.

15. Publicada íntegrament a la revista cerverina *Nuevo Ambiente*: "Per l'obra de nostre Arxiu Històric", núm. 133, maig de 1918.

Històric que assumia la documentació municipal històrica i tota aquella sense vigència per a la gestió del municipi; així mateix, proposava l'ingrés de la documentació antiga de les diverses institucions de la ciutat respectant el principi de procedència dels fons documentals amb la realització dels respectius inventaris. Creació d'un patronat, presidit honoríficament per l'Institut d'Estudis Catalans que podia esdevenir el protector pecuniari, encarregat del nomenament d'un conservador, de trobar un lloc definitiu per a l'Arxiu i de fer-ne una institució viva, divulgadora de la cultura. La unió, en aquests primers anys, entre l'Arxiu i l'incipient Museu s'evidencia en la proposta de nomenar un conservador, “persona entesa en documents antics i arqueologia», per a recollir i salvaguardar “documents particulars i objectes de valor arqueològic”¹⁶. Per acabar, Agustí Duran ofería de forma provisional un lloc a la Casa Duran i la seva dedicació en la gestió cultural i en la recerca de finançament: “(...) s'ofereix igualment a gestionar de les Institucions, públiques o privades, protectores de la difusió de la cultura a Catalunya, aquella col·laboració material per l'obra de l'Arxiu necessària per a que les despeses originades per la nova instal·lació de l'Arxiu Històric no gravitin sobre el pressupost municipal”.¹⁷

Dies després, el 4 de maig, la Comissió de Governació¹⁸ dictaminà favorablement sobre el “Pla de Constitució de l'Arxiu Històric de Cervera”, reconeixent la tasca cultural empresa per Duran i Sanpere en la conservació del patrimoni històric i artístic de la ciutat.

Mentre, Frederic Gómez dibuixava “un projecte de decoració escènica” per a l'Arxiu – Museu que rebia l'aprovació de Duran. Malgrat tot, trobaren problemes i sorgiren discrepàncies en l'execució del Pla que retardaren el trasllat; finalment, el 31 de maig, Gómez comunicà a Duran l'aprovació oficial de l'Ajuntament.

Aquesta etapa de l'Arxiu, amb la Mancomunitat de Catalunya (1914 – 1925), fou d'expansió, alentida pel cop de Primo de Rivera el 1923, ocasionant una situació no sempre prou favorable als seus interessos. L'Arxiu creixia i, a poc a poc, es consolidava convivint amb el Museu; documents, objectes arqueològics i peces d'art plegats, recollits per salvar-los d'una destrucció o de caure a mans de col·leccionistes. El suport de l'Ajuntament i la col·laboració col·lectiva ho

16. *Nuevo Ambiente*, núm. 133.

17. *Nuevo Ambiente*, núm. 133.

18. ACC: Fons Municipal de Cervera, *Llibre d'Actes*, 1917 – 1918, fol. 63 – 64.

van fer possible amb donacions de llibres, documents i objectes per al Museu. També rebé l'ajut d'institucions culturals com la Biblioteca de Catalunya que donà els llibres duplicats a la biblioteca auxiliar. Frederic Gómez treballava, amb abnegació i perseverança, en la recerca i els buidats temàtics de la documentació arxivística seguint les indicacions d'Agustí Duran, que difonia l'obra de l'Arxiu. Cada vegada era més concorregut pels lectors de la biblioteca auxiliar i conegut pels estudiosos. Sovint acollia les visites d'autoritats i personalitats culturals acompanyades en alguna ocasió per Duran i Sanpere i era un model a seguir en d'altres poblacions com es desprèn d'una carta de Gómez: "Avants d'ahir va venir un capellà de Tàrraga, mestre de capella que's diu Sarret¹⁹ fill de l'arxiver de Manresa per a veure com teniem organitzat el nostre Arxiu perque te el propòsit de demanar al Ajuntament de dita ciutat per a que li concedeixi el permís d'ordenar la documentació de el Arxiu (...)".²⁰

Els cinc anys del compromís ja havien transcorregut i Duran plantejà a Gómez que l'Ajuntament es fes novament responsable de l'Arxiu.²¹ El 1928 aquest romania, però, a la casa Duran sense que el consistori hagués destinat un altre edifici on ubicar-lo correctament, juntament amb el Museu. Les converses amb l'alcalde no tingueren el resultat desitjats i deixaren prou clar que no era un tema prioritari: "(...) com a molt, endreçar-ho tot en caixons o bé fer-ne una misèrrima instal·lació a l'edifici dels jutjats".²²

Calia trobar una solució i, davant els rumors que "la Caixa de Pensions" volia obrir una biblioteca a Cervera, Duran pensà que l'entitat podia tutelar l'Arxiu i presentà una proposta a Francesc Moragas, fundador i director, que consistia a tenir-lo ben instal·lat i a disposició del públic, fixar un horari de treball i organitzar una Biblioteca Popular com altres de Catalunya. La situació jurídica dels llibres i objectes de l'Arxiu - Museu seria el dipòsit, prèvia formació d'un inventari exhaustiu, podent-los reclamar els propietaris si no es complien les condicions pactades. El responsable continuaria essent Frederic Gómez amb el càrrec d'arxiver - bibliotecari, amb un sou, que esperonat per Duran i Sanpere treballava incansablement: "Des que vas aconsellar-me de que catalogués l'Arxiu que no he parat ni un moment, tenint ja moltíssima feina feta i encara en resta molta per a fer".²³ El projecte no va anar endavant.

19. Lluís Sarret i Pons (Manresa 1880 - 1936). Prevere, músic, arxiver municipal de Tàrraga i historiador. Fill de l'arxiver i historiador manresà Joaquim Sarret i Arbós.

20. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Cervera, 1925, novembre, 24.

21. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Barcelona, 1925, maig, 22.

22. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Barcelona, 1929, novembre, 27.

23. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Cervera, 1930, maig, 3.

L'Arxiu Històric i el Consell de Cultura de la Generalitat

L'any 1931 Agustí Duran i Sanpere va ser nomenat membre del Consell de Cultura de la Generalitat, en la secció d'Arxius, per la seva reconeguda trajectòria professional. Aquest fet havia d'influir decisivament en la consagració institucional de l'Arxiu Històric de Cervera que, en el mes d'octubre, passà a dependre de la Generalitat amb Frederic Gómez Gabernet d'arxiver, prenent possessió del càrrec l'any següent.²⁴ El ple del Consell de Cultura aprovà la formació i la designació d'un Patronat de l'Arxiu Històric integrat per representants de l'Ajuntament, de la Generalitat i de les institucions que hi tenien dipositats els seus fons documentals.

Duran informava a Frederic Gómez de la política cultural sobre arxius del Consell: "Ara, hem fet un pla d'organització general dels Arxius de Catalunya i Cervera va inclosa en la relació dels Arxius Comarcals amb les millores econòmiques corresponents. Són 35 Arxius Comarcals coincidint amb poca diferència amb els partits judicials actuals".²⁵ Remarcava, en una altra carta, la seva preocupació per la necessitat d'estructurar l'Arxiu i donar-li el prestigi que aquest requeria.²⁶

A *L'Obra de Cultura* es recollia el "Projecte d'organització dels Arxius documentals de Catalunya",²⁷ del Consell de Cultura, que contemplava la creació d'un Servei general d'Arxius, d'un Arxiu General de Catalunya i la creació i organització de trenta cinc arxius comarcals, com a concentració dels locals, preferiblement coincidents amb les Biblioteques Populars i units a d'altres institucions culturals de la Generalitat a cadascuna de les poblacions. La despesa d'instal·lació es repartia entre els Ajuntaments i la Generalitat que n'assumia,

24. Duran escriu a Frederic Gómez a començaments de 1932: "(...) ja ets tot un Arxiver de la Generalitat, el primer d'una futura fornada. N'estic molt content i no dubto que hi faràs honor". ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, Barcelona, 1932, gener, 20.

25. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència ...*, Barcelona, 1932, gener, 12. Duran i Sanpere ja havia expressat, amb anterioritat, la idea d'una organització per mitjà d'arxius comarcals: "(...) considerar mantes vegades com seria tasca lleugera la d'acoblir els documents dels pobles d'una mateixa contrada en Arxius comarcals; i no seria tampoc gaire costosa la determinació dels llocs on es podria escaure la residència d'aquests arxius per raó d'una convergència natural de tradició històrica. (...) convé facilitar la tasca dels investigadors que viuen en el mateix lloc que estudien, car ultra la coneixença de l'ambient són generalment posseïts d'aquell amor al poble que ha estat i serà sempre el màgic impulsor d'aquesta mena de treball." *D'Ací d'Allà*, núm. 8, agost de 1920.

26. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, Barcelona, 1932, juny, 3.

27. GENERALITAT DE CATALUNYA, *L'Obra de Cultura*, 1932; p. 211 – 216.

a més, el sosteniment del personal, adquisicions i despeses de conservació i material.

L'Arxiu Històric de Cervera va merèixer una justificada atenció per part del Consell, que reconeixia el camí fet i el paper capdavanter i l'erigia com l'arxiu pilot de la política arxivística de la Generalitat.

L'aspecte del veïnatge i convivència de les institucions culturals empenyé, altra volta, el tema de la ubicació de l'Arxiu i el Museu, afavorí la concessió d'una Biblioteca Popular el 1932 i permeté, el mateix any, la creació del Centre Comarcal de Cultura, que agrupava les tres entitats ceriverines, com a model Odels que s'implantarien a la resta de Catalunya.

L'Ajuntament de Cervera va oferir l'edifici de la desapareguda Fundació Martínez²⁸ per a establir-hi el recent creat Centre Comarcal de Cultura (Arxiu, Biblioteca i Museu). D'aquesta forma resolía un problema que ja feia una bona colla d'anys que s'arrossegava i en el qual Duran s'implicava: "Caldria tenir ben esclarida la possibilitat de destinar l'edifici del Patronat Martínez a Arxiu, Biblioteca i Museu, i la possibilitat de disposar dels pocs diners que hi hagi per a les obres de restauració i adaptació".²⁹ Sorgiren, però, dificultats pressupostàries a causa de les obres de rehabilitació i ampliació que feren trontollar la decisió.³⁰

La bona entesa entre la Generalitat i l'Ajuntament va fer que el projecte avancés. El 1932 començaren les primeres obres de rehabilitació que no van finalitzar fins a l'ampliació realitzada l'any 1935. Mentre duraven les obres, l'Arxiu i el Museu s'anaren traslladant a l'edifici i s'inaugurà la Biblioteca Popular.

Duran i Sanpere anava més enllà en la idea de promoure i dotar Cervera d'infraestructures culturals; així ho expressà: "(...) Jo encara tinc una altra ambició: la de tenir una sala destinada exclusivament a conferències i exposicions".³¹

28. Casa situada al número 15 del carrer Major on s'establí, al segle XVIII, la fundació benèfic-docent d'Antoni Martínez "Real Colegio de Educandas". L'escola feia poc que havia tancat.

29. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, Barcelona, 1931, octubre, 16.

30. A finals de 1931 es contemplà la possibilitat de portar l'Arxiu i el Museu a la Casa Vega, casa pairal de Josep Vega i de Sentmenat (1754 – 1831), a l'actual plaça de Santa Anna. Salvats els problemes econòmics l'Arxiu i el Museu anaren a l'edifici de la Fundació Martínez.

31. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, Barcelona, 1934, març, 7.

Els primers anys trenta a Cervera es van caracteritzar per una destacada activitat cultural. S'organitzaven exposicions, conferències divulgadores del passat històric, d'art, llengua...; un dels promotors era Claudi Gómez,³² fill de l'arxiver, i, per aquest motiu, solien fer-se a l'Arxiu Històric i li donaven popularitat: "L'Arxiu es va fent més popular cada dia mercès als actes que de tant en tant s'hi celebren. Dintre poc començarem altre volta una serie de conferències".³³

Empès per Duran, Frederic Gómez va presentar al "Premi d'organització d'Arxius", de l'Institut d'Estudis Catalans, el treball d'ordenació de l'Arxiu Notarial, obtenint el primer guardó en la convocatòria de 1932.

El salvament del patrimoni documental de l'Arxiu durant la guerra

L'esclat de la guerra civil el juliol de 1936 va estroncar aquesta eferescència cultural de l'Arxiu i totes les expectatives i els projectes del Centre Comarcal de Cultura, amb un Museu en consolidació i una molt jove Biblioteca.

Duran i Sanpere, cap de la secció d'Arxius del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya, va iniciar i va dirigir entre 1936 i 1939 el salvament dels arxius catalans, tot evitant-ne la destrucció. Per emprendre aquesta ingent tasca comptà amb el reduït personal d'arxius i un equip de col.laboradors arreu del país.

A Cervera, l'arxiver Gómez Gabernet era el delegat del Salvament d'Arxius i esmerçà tot el temps i esforços en la recuperació i salvaguarda del patrimoni documental i artístic, ajudat pel seu fill Claudi i altres persones. Als quinze dies de l'inici de la guerra, Duran li requeria informació sobre els objectes salvats.³⁴ En un primer moment es va habilitar el soterrani de l'Arxiu per a recollir material; es tractava d'establir centres de concentració documental amb un abast comarcal i salvaguardar la documentació d'una possible destrucció. A

32. Claudi Gómez Grau (Cervera, 1906 – 1989). Fotògraf. Col.laborador de Duran i Sanpere en el salvament dels arxius durant la Guerra Civil.

33. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Cervera, 1931, octubre, 8.

34. "(...) t'agrairia molt que m'escrivissis donant-me la llista dels objectes d'art o de història que han pogut ésser salvats i on es troben." ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Barcelona, 1936, juliol, 31.

la Universitat es van arreplegar llibres, peces del museu i d'esglésies. El novembre de 1937 la casa "Mas Duran"³⁵ passà a dependre de la Generalitat com a dipòsit provisional de l'Arxiu Històric de Cervera.

Entre els mesos d'abril i juny de 1938 l'Arxiu Històric va ser traslladat als dipòsits que la Generalitat tenia a Viladrau i on es resguardaren els fons històrics més importants: "Els perills de la guerra i les violències i destruccions de la revolució, aconsellaren de cercar un recés on els documents de l'Arxiu i les obres recollides al Museu, procedents d'esglésies locals i comarcals, estessin apartades d'aquells riscos..."³⁶ Així doncs, s'iniciava el trasllat sota les indicacions i la supervisió de Duran i Sanpere: "Els camions militars que l'acompanyen (es refereix a un funcionari del Servei) podran carregar la part que judiquis més interessant: Arxiu Municipal, Arxiu Notarial (...) No serà el darrer viatge dels camions, però procura que carreguin les millors seccions. Caldrà també pensar en carregar en un o altre viatge la calaixera de les teves fitxes, no fos cas que es perdés el teu treball de tants anys".³⁷ Uns dies més tard: "Convindria recollir i enviar a Viladrau el Llibre d'actes del Patronat de l'Arxiu. (...) Mira també si pots reconstruir l'Arxiu dels Missioners..."³⁸

Acabada la guerra s'iniciaren les gestions per a la devolució i restitució dels arxius i del patrimoni artístic que el 1938 havien sortit de Cervera. Agustí Duran escrivia, tot temperant el seu col.laborador: "El retorn de tots els objectes es farà, en el seu dia; correspon al Servicio de Recuperación Artística i volen que tot sigui fet com cal. Jo vaig entregar al Servicio un inventari puntual de tots els objectes de Viladrau."³⁹ L'Arxiu Històric passà de Viladrau al monestir de Pedralbes des d'on inicià el retorn a Cervera, a partir del mes de febrer de 1940.

La represa

Duran i Sanpere, tot i la depuració i el consell de guerra que patí, es preocupà

35. Mas on residia, fins al 1940, Agustí Duran en les seves estades a Cervera. "Mas Duran" quedà molt malmès a causa de la guerra.

36. DURAN I SANPERE, Agustí: *Llibre de Cervera*, 1977, p. 492.

37. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, 1938, abril, 4.

38. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, 1938, maig, 13. Es refereix a l'arxiu dels pares Claretians de Cervera que, fins a l'inici de la guerra, ocupaven l'edifici de la Universitat.

39. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència...*, Barcelona, 1939, febrer, 19.

per la devolució íntegra de la documentació de l'Arxiu de Cervera davant la política del moment de realitzar concentracions de certs fons documentals en arxius provincials.⁴⁰

Frederic Gómez anotava els tràmits i les incidències entorn la restitució: "S'entrevisten a Barcelona el general D. Ildefons Güell i el Sr. Duran per a poder conjuminar el trasllat de l'Arxiu de Cervera ...".⁴¹ El seu retorn, així com el dels objectes del Museu, s'anà fent a trameses i sempre segons les disponibilitats de transport i de personal, i amb l'ajut i les corresponents actuacions de l'Ajuntament: "Aprofitant l'avinentesa de passar un camió militar cap a Barcelona i tenint de retornar de buit, ha marxat n'Ignasi Arques, delegat per l'Ajuntament, amb dos homens de la brigada municipal per la carga i descarga al convent de Pedralbes a recollir el que es pugui de l'Arxiu Històric".⁴² En el mateix dietari, hi trobem una anotació del mes d'abril: "Fem gestions per a lograr del servei militar que ens presti algun camió per a continuar la tasca del trasllat ..." Finalment, a poc a poc, l'Arxiu Històric va ser retornat íntegrament a Cervera.

L'any 1941, amb la nova situació sorgida de la guerra, l'Arxiu Històric de Cervera passà a ser una institució de l'Ajuntament subvencionada per la Diputació de Lleida. El 1942 fou integrat amb la Biblioteca Popular i el Museu al "Centro Comarcal de Cultura", hereu del centre del període de la Generalitat. El C.C.C. passà a dependre de l'Institut d'Estudis Ilerdenses⁴³ adscrit a l'organisme provincial i es constituí un patronat, presidit honoríficament per Agustí Duran, per dur a terme l'administració. Aquesta fórmula va permetre, novament, el veïnatge i la conseqüent continuïtat de l'Arxiu Històric, la Biblioteca Popular i el Museu.

Superada la qüestió de la depuració, Frederic Gómez Gabernet⁴⁴ continuà en el càrrec d'arxiver al temps que feia funcions de conservador del Museu. La seva mort el 1963 deixà l'Arxiu Històric sense un arxiver titular durant prop

40. Ho explicava a Frederic Gómez argumentant que no era el cas de Cervera on l'arxiu ja feia anys que estava consolidat. ACC: Fons A.D.S., *Correspondència* ..., Barcelona, 1939, setembre, 6.

41. ACC: Manuscrits Arxiu Històric, Crònica 1940, febrer, 14 (llibreta).

42. ACC: Manuscrits ..., Crònica 1940, febrer, 23.

43. Ferran Razquin Fabregat (Cervera 1898 – 1960), advocat i historiador local, organitzà l'ingrés del Centre Comarcal de Cultura a l'Institut d'Estudis Ilerdenses.

44. El 1945 Frederic Gómez era admès a la Reial Acadèmia de Bones Lletres com a membre Correspondent a Cervera.

de vint d'anys. Al llarg d'aquesta etapa, les visites i les consultes dels historiadors i estudiosos van ser ateses per la bibliotecària Montserrat Niubó i adreçades, sovint, amb les indicacions de Duran i Sanpere.

Cloenda

L'Arxiu Històric de Cervera va néixer de la mà d'Agustí Duran i Sanpere que, traient-lo del més absolut oblit, emprengué l'organització del fons municipal –nucli inicial de l'Arxiu- i la recuperació de preuats documents que n'havien estat sostrets. La recollida i ordenació s'anà fent extensiva als arxius d'altres institucions propiciant el trasllat a la casa del mateix Duran, el reconeixement de l'Ajuntament i la constitució formal de l'Arxiu. El paper perseverant d'impulsor d'iniciatives culturals, de recuperador de tots els elements històrics i divulgador del nostre passat és evident en la formació, també, del Museu i d'una Biblioteca Popular. Dirigí l'ordenació i la recerca de Frederic Gómez; fruit d'aquesta tasca foren els seus estudis que divulgà en multitud de publicacions (monografies, col.laboracions, articles de premsa...), conferències...

La labor de Duran i Sanpere, sota el govern de la Generalitat, com a membre del Consell de Cultura i cap de la secció d'Arxius del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic va ser decisiva per a la continuïtat i consolidació de l'Arxiu Històric que s'integrava a la Generalitat com arxiu pilot i, durant la guerra, amb el salvament de tot el seu patrimoni documental.

L'actual Arxiu Històric Comarcal de Cervera, creat el 1982, és fill de l'antic Arxiu Històric i, per tant, fruit de l'excel·lent obra d'Agustí Duran i Sanpere.

Fonts

ACC: Notes, dietaris i cròniques de l'Arxiu Històric, 1913 – 1940.

ACC: Fons Duran i Sanpere, "Correspondència personal – professional: Frederic Gómez – Agustí Duran", 1915 – 1942.

Bibliografia

DURAN I SANPERE, Agustí: "De la florida cultural de Catalunya. L'Arxiu Històric de Cervera". Dins: *D'ací d'allà*, núm. 8, agost 1920.

DURAN I SANPERE, Agustí: *Tornant-hi a pensar*. Barcelona: Selecta, 1961.

DURAN I SANPERE, Agustí: *Llibre de Cervera*. Barcelona: Curial, 1977.

DURAN I GRAU, Eulàlia: *Agustí Duran i Sanpere. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000.

Clarianes de la memòria: any Duran i Sanpere: catàleg de l'exposició. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2001.

DIVERSOS AUTORS: "Agustí Duran i Sanpere i Cervera". Dins: *Segarra actualitat*, núm. 48, 2000.

Nuevo Ambiente, núm. 55, octubre 1914.

Nuevo Ambiente, núm. 133, maig 1918.